

ЯРОВОЙ Т. С.,

кандидат наук з державного управління,
доцент кафедри публічного адміністрування,
Міжрегіональна Академія управління персоналом,
Член сектору «Соціального розвитку»
Відділення «Стратегічного розвитку України»
Української академії наук (УАН)
ORCID: 0000-0002-7266-3829

**ІДЕОЛОГІЯ УКРАЇНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА В ПРОЦЕСІ
ДЕРЖАВОТВОРЕННЯ**

У статті розглядаються особливості ідеології як соціально-правового феномена. Дається визначення поняття «правова ідеологія», розглянуті її основні функції. Автор акцентує на важливості ідеології і необхідності розробки теоретичної та методологічної бази сталого розвитку, виходячи з ноосферної ідеї, особливостей і тенденцій соціально-економічного розвитку України. Також необхідно розробити національну стратегію держави і визначити основні принципи переходу України до інноваційної моделі сталого розвитку.

Ключові слова: Ідеологія, правова ідеологія, функції ідеології, ноосферна ідея, сталий розвиток, державне будівництво.

Чи самі злякалися або хтось майстерно нав'язав нам неприйняття ідеології як такої, але вже і не намагаємося навіть говорити про неї, цураючись самого слова, в основі якого лежить поняття ідеї. Ідеологія ж і є пропагандою ідеї [1, с. 30].

За умов демократичного розвитку України важливого значення набуває дотримання законності і порядку, прийняття виважених, поміркованих законодавчих актів, як у стратегічному, ціле орієнтуючому, цілдосягальному сенсі, так і в тактичному – реалізації схвалених законів, нормативно-правових актів [2, с. 5]. Споріднює зазначені види діяльності, узгоджує їх, а по можливості й гармонізує право, його норми, правова ідеологія як одна із фундаментальних підвалин буття суспільства, держави, країни, її громадян. Будучи за своєю сутністю і соціальними

функціями складним явищем, що має як загальнолюдські, так і соціальні й національні специфічні витoki, джерела, в тому числі й у праві, правова ідеологія не тільки слугує засобом унормування соціальної системи, соціального простору, поведінки людини, а й характеризує усталені морально-етичні, правові засади функціонування суспільства, особливості індивідуально значущого, групового чи корпоративного сприйняття права, готовності керуватися його нормами в процесі життєдіяльності. [2, с. 5].

Процес вивчення правової ідеології як соціального феномену, явища соціальної дійсності, а тим більше забезпечення ефективності впливу на внормування соціальних відносин першопочатково постає, зважаючи на його сутність, функції, роль і призначення як достатньо складне дослідницьке завдання [2, с. 5]. Значні можливості щодо досягнення правової ідеології як соціально-правового феномену пов'язуються з її мультипарадигмальними дослідженнями, соціально-правовим позиціонуванням і правовим конструюванням соціального простору; додаткової інтриги надає йому інтерес з боку багатьох галузей знання, передусім соціально-гуманітарного – соціальної філософії, політології, історії, теорії права і держави, культурології, психології тощо, що дозволяє використати досягнення міждисциплінарного знання задля цілей наукового дослідження [2, с. 5].

Ідеологія об'єднує суспільство, орієнтує його на досягнення конкретної мети, акумулює наявну в ньому волю й енергію. Не маючи ідеї, суспільство не відає, чого прагне і в який бік рухатися. За відсутності об'єднуючої ідеї будь-яка партія, фракція, будь-який вождь, отримують можливість видавати свої корисливі інтереси за загальні. Тим самим ніщо не перешкоджає їхній меті втертися у довіру яскравими гаслами, полонити свідомість ладними обіцянками та повести за собою суспільство, яке дозволить легко збити себе зі шляху, на якому не стоять чіткі й нехиткі дороговкази [1, с. 30].

Лише маючи ідеологію, тобто орієнтири, пріоритети, шкалу цінностей, не важко розібратися, хто як чинить: чи на користь, чи на шкоду українському народові й державі. А коли відсутні ті мірила, то володарі влади витворюють, що бажають, видаючи чорне білим, чуже нації – за її корінні інтереси, хворобу – за здоров'я суспільства, а здоров'я суспільства – за хворобу. Словом, за таке управління державою ані спитати, ані засудити. Хто лікар та де отрута – не розібрати [1, с. 30].

Як відомо, поява перших ідеологій датується XIV століттям, періодом Відродження, коли релігійна картина світу поступово змінювалася раціональною системою уявлень про світ і людину в ньому, хоча термін «ідеологія» як учення про ідеї був запропонований французьким дослідником Дестютом де Трасі наприкінці XVIII століття [2, с. 8]. У праці «Елементи ідеології» він розглядав ідеологію як науку про походження людських ідей із почуттєвого досвіду, принципи якої, на його погляд, поставали основоположними щодо таких галузей знання як етика, політика, державотворення, право тощо [2, с. 8].

К. Маркс розглядав ідеологію як: а) «хибну свідомість», ілюзорне відображення дійсності, згідно з якою світ поставав як втілення ідей; б) різновид

мислення, не усвідомлюючи залежності ідей, що ним продукуються, від життєвих обставин, матеріальних інтересів класів. Виняток К. Маркс зробив лише для марксистської ідеології, яка, керуючись інтересом пролетаріату як істинним, поставала наукою, що співпадала з об'єктивними тенденціями розвитку тогочасного суспільства [2, с. 8].

У сучасних ученнях під ідеологією розуміються, як правило, системи ідей, концептуальні положення, що відстоюють інтереси певних соціальних груп суспільства, обґрунтовують цілі (програми) соціальної діяльності, що спрямовані на зміцнення чи зміну існуючого статус-кво. Ідеології спроможні нехтувати істиною задля досягнення власних інтересів і в цьому розумінні не є наукою, хоча й не можуть не мати елементи наукового знання [3], мають, відповідно, різну соціальну «ціну».

Німецький дослідник К. Мангейм сутність сучасних ідеологій вбачає в необхідності співвіднесення сутності останніх «як духовних утворень» з соціальними позиціями їх носіїв як суб'єктів діяльності [4].

Водночас, головною турботою людства на початку ХХІ століття залишається вироблення й реалізація нової політики і стратегії сталого розвитку на планетарному, національному, регіональному та локальному рівнях, збереження середовища нашого життя – біосфери [5, с. 7].

Ідеологія сталого розвитку ґрунтується на трьох нероздільних складових: розумному використанні екосистем, що передбачає їх збереження і відновлення, ефективній екологічній економіці (зростання не за рахунок збільшення використання природних ресурсів, а за рахунок нових технологій, енергозбереження) і справедливому суспільстві (без воєн і бідності, з пануванням демократичних законів).

Останнім часом до екологічних, економічних і соціальних проблем додалися нові, пов'язані з загрозою міжнародного тероризму та розвитком негативних і небезпечних аспектів процесів глобалізації. Тому єдиним виходом з ситуації, що склалася, може бути перехід на новий шлях розвитку на засадах взаєморозуміння, взаємоповаги, взаємодопомоги, гармонійного співіснування всіх держав і націй світу як між собою, так і з природою на основі ноосферної ідеї, розвинутої з урахуванням реалій ХХІ століття [5, с. 7].

Українські дослідники функціональну адекватність влади вбачають у відповідність її ідеології та політики об'єктивним потребам розвитку суспільних відносин. Так, зокрема, А.Ф. Аблов стверджує, що ідеологія є методологією політики, її теоретичним і ціннісним орієнтиром. Уособлені в ідеологіях цінності дозволяють забезпечувати пошук та розробку найдоцільніших, оптимальних, цивілізованих шляхів і способів трансформації суспільства [6, с. 713].

Термін «правова ідеологія» з'явився в науковому обігу значно пізніше, його сутність визначається двоїсто: а) як сукупність ідей, поглядів, уявлень, принципів, що у концентрованому вигляді відбивають і оцінюють правову

дійсність; б) як теоретико-філософське осмислення права як цілісного інструмента регулювання основних сфер суспільних відносин [2, с. 9].

Головна функція правової ідеології вбачається у впливі на процес формування і розвиток правової, політичної і моральної свідомості, світогляду та загальної культури індивідів, на зміцнення в суспільстві правових знань, піднесення престижу та авторитету держави, права, законодавства. Зазначене завдання набуває особливої актуальності у зв'язку з критичним станом правової правосвідомості, що знаходить свій вияв в ігноруванні законів, правовому нігілізмі, кризі конституціоналізму та парламентаризму. Формується новий запит на зміни, адекватні відповіді на які пов'язуються у тому числі і з теоретико-методологічним потенціалом правової ідеології [2, с. 9].

У практично-прикладному аспекті правова ідеологія сприяє формуванню уявлень, пропозицій, принципів, рекомендацій щодо вдосконалення правових відносин, норм та інститутів [2, с. 9].

Наше суспільство повинно мати свій національний шлях до сталого розвитку, який, по-перше, базується на усвідомленні сучасної ноосферної ідеї і, по-друге – на врахуванні зовнішніх і внутрішніх загроз національним інтересам держави. При такому системному підході сталий розвиток можна розглядати як стратегічну мету України у її геополітичному, європейському та національному вимірах, а розробка і реалізація стратегії сталого розвитку України повинна здійснюватися поетапно і послідовно (стабілізація, перехід, досягнення) [5, с. 9].

Перш за все необхідно визначитися з теоретичною і методологічною базою сталого розвитку, виходячи з ноосферної ідеї, особливостей і тенденцій соціально-економічного розвитку України.

По-друге, необхідно розробити національну стратегію державотворення. Одним з геополітичних пріоритетів і стратегічною метою слід визначити сталий розвиток як гарантію безпеки суспільства, держави.

І, по-третє, необхідно визначити основні засади переходу України до інноваційної моделі сталого розвитку з урахуванням динаміки економічних, соціальних та екологічних процесів, що мали місце в нашій державі протягом останніх десятиріч, та особливостей початку третього тисячоліття [5, с. 9].

В свою чергу, значення впливу правової ідеології на процес формування громадянського суспільства полягає в забезпеченні стабілізаційного ефекту взаємодії громадської психології як достатньо динамічного соціального явища (вплив різноманітних соціальних, історичних, геополітичних, міфологічних факторів тощо) та державних інститутів, органів місцевого самоврядування, які характеризуються сталістю, певною інерційністю, формалізацією власної діяльності відповідно до приписів права, вимог нормативно-правових актів [2, с. 7].

Правова ідеологія, обґрунтована відповідно до положень класичної, некласичної та постнекласичної інтелектуальних традицій, дозволяє забезпечити цілісність процесу продукування, виробництва та застосування закону відповідно до особливостей вітчизняного правового поля, його

системного виміру, чим сприяє подоланню некритичного відношення до західних зразків законотворчості, окремих норм законів і, відповідно, настроює громадську думку на поважне відношення до законів, права в цілому тощо. Звідси доречно стверджувати, що правова ідеологія працює на утвердження єдності сутності й духу закону, його розуміння як нерозривності процесу, технологій і процедур його розробки як правового документа, як елементу правового поля країни, що має утверджувати його цілісність, системність і, відповідно, долати його конфліктність шляхом узгодження суперечностей, своєчасним і доцільним внесенням змін до чинного законодавства країни. І в цьому сенсі правова ідеологія може бути розглянута як результат цього процесу, цієї взаємодії, своєрідного системного синтезу з тим, щоб на наступному етапі свого розвитку послуговувати засобом правового в нормування соціальної дії та взаємодії суб'єктів соціуму [2, с. 7; 4].

Разом з тим, особливого значення набувають ноосферні витоки ідеології. Ноосфера – надзвичайно важливе поняття, уява про яке до останнього часу залишається серед багатьох вчених неузгодженою. В концепції ноосфери переплелися і матеріалістичні, і релігійно-філософські, і ідеалістичні погляди на роль і значення людини, людського інтелекту, людської технологічної могутності в житті біосфери і планети в цілому [5, с. 9].

Головним творцем ноосферної концепції вважається В.І. Вернадський, який ще в студентські роки у одному з рефератів відзначив все зростаючу геологічну силу і роль людини у довкіллі, а в 1922-1923 роках ці ідеї, які були вже підкріплені його біохімічними дослідженнями, В.І. Вернадський висловив на лекціях в університеті Сорбони [5, с. 10].

У 1925 році у статті, що була опублікована в Парижі, В.І. Вернадський писав: «У біосфері існує велика геологічна, можливо, космічна сила, планетарна дія якої зазвичай не береться до уваги в уявленнях про космос... Ця сила є розум людини, цілеспрямована і організована воля її як істоти суспільної... У той час термін «ноосфера» Вернадський ще не використовував [5, с. 10].

Слово «ноосфера» (від грец. *noos* – розум) вперше у 1927 р. запропонував французький філософ і математик Едуар Леруа, який разом зі своїм колегою – геологом, палеонтологом і теологом П'єром Тейяром-де-Шарденом дуже схвально і гаряче сприйняли і підтримали ноосферні ідеї Вернадського, а саме:

- людство – це велика геологічна сила;
- ця сила є розум і воля людини як істоти соціально організованої;
- рівень антропогенних змін довкілля на планеті став настільки потужним, що почав впливати на біогеохімічний метаболізм;
- людство могутніше і все більше відділяється від інших компонентів біосфери, намагаючись ними керувати [5, с. 10].

Згідно з тлумаченнями В.І. Вернадського ноосфера є вищим етапом розвитку Земної природи, результатом спільної, скерованої людиною еволюції природи і суспільства. Біосфера завдяки розумній діяльності і технічній могутності людини

повинна придбати нову функцію – функцію гармонійної стабілізації умов життя на планеті. В.І. Вернадський припускає, що у майбутньому людство стане автотрофним, тобто незалежним від органічних ресурсів, які зможе штучно продукувати у потрібних кількостях. Але періоду панування на планеті ноосфери має передувати глибока соціально-економічна реорганізація суспільства, конверсія його свідомості, ціннісної орієнтації [5, с. 11].

В основі ідеї ноосфери В.І. Вернадського лежить його соціальний оптимізм і впевненість у величезній силі науки, якій, як він вважав, вдасться невдовзі зробити те, що не вдалося філософії, релігії, політиці, а саме – об'єднати людство [5, с. 12].

Тільки за умов національного єднання, консолідації можна вирішити питання переходу до сталого розвитку в усіх сферах життя. Тоді нас зрозуміють і в Європі, і в усьому світі та зміняться умови прийняття України до Європейської спільноти. А ідея збалансованого, гармонійного і безпечного розвитку стане об'єднувальною національною ідеєю [5, с. 21].

Жити без ідеї, без ідеології означає жити без ідеалів, все одно що натрапити «замість керманіча на весляра, замість лікаря – на хворого, замість пристані – до безодні» [1, с. 30].

Сутність ідеології надзвичайно проста: вона викреслює вектор руху від стану, у якому суспільство знаходиться і яким воно є, до мети, якої суспільство повинно дістатися, яким має стати, якщо справді бажає відродження національної та демократичної України [1, с. 30].

Ідеологія для будь-якого суспільства і за будь-яких часів слугує як міцним канатом, що пов'язує сьогоднішнього народу і його держави з майбутнім, так і «дороговказом» національної політики та сталого розвитку країни [1, с. 30].

Таким чином, сталий розвиток – це гармонійний процес, який забезпечує збалансоване економічне сходження, збереження природно-ресурсного потенціалу, гарантує біосферний простір та екологічну безпеку з метою задоволення життєво необхідних потреб людей і суспільства в цілому [5, с. 14].

Впровадження принципів сталого розвитку у світі історично співпало з становленням України як незалежної європейської держави. Протягом минулих років суспільство, держава пройшли шлях політичних і соціально-економічних перетворень. Прискорення внутрішніх змін у всіх сферах життя на засадах сталого розвитку відкриває також стратегічні орієнтири безпечного співіснування з іншими країнами і народами [5, с. 21].

На сьогодні головне завдання для керівництва держави, суспільства полягає у переорієнтації національної економіки, політики і стратегії на ідеї та принципи сталого розвитку і забезпечення (законодавче, інституційне, освітнє, фінансове) їх здійснення в інтересах нинішнього і майбутніх поколінь [5, с. 28].

І останнє, ще одним пріоритетним завданням для керівництва держави має стати наступне, на всі посади від нижніх до верхніх владних щаблів необхідно призначати освічених, талановитих, вольових, інтелектуально визрілих українських людей. І такий добір людей має визначитися не партією, не класом, не суспільним

становищем, не багатством, не закулісними нашіптуваннями або інтригами, чи нав'язуванням з боку іноземців, і навіть не прозорливістю, а виключно діловими якостями самої людини, її розуму, чеснотам, творчим здібностям, а також вірністю ідеї та державі, волі до чесного служіння народові [1, с. 32].

ЛІТЕРАТУРА

1. Яровой Т. С. Політична ідеологія суспільства на шляху до демократії / Т. С. Яровой // Віче. – 2010. – № 14. – С. 30 – 32.
2. Недюха М.П. Правова ідеологія українського суспільства : Монографія / М. П. Недюха. – К. : «МП Леся», 2012. – 400 с.
3. Недюха М.П. До логіки політолого-етнологічного співвідношення явищ «соціального порядку», політико-правового простору та ідейного націоналізму у координатах багато народної транзитної країни / М.П. Недюха // Політолого-етнологічні проблеми розвитку сучасної України: Матеріали Всеукр. наук.-теорет. конф., Київ, 28 лютого 2006 р. – К.: МАУП, 2007. – С. 101 – 128.
4. Мангейм К. Идеология и утопия / К. Мангейм // Диагноз нашего времени. – М.: Наука, 1994. – С. 221 – 289.
5. Законодавча діяльність в Україні: стан, пріоритети, шляхи вдосконалення (за матеріалами Верховної Ради України четвертого і п'ятого скликань) // За заг. ред. В.М. Литвина. – К.: Інститут законодавства Верховної Ради України, Вид-во «Фенікс». – 736 с.
6. Аблов А.Ф. Деякі політико-ідеологічні проблеми трансформації українського суспільства в сучасних умовах / А.Ф. Аблов // Вісник Одеського національного університету. Вип. 10. Соціологія і політичні науки. – 2011. – Т.16. – С. 710-716.

Яровой Т. С. Идеология украинского общества в процессе государственного строительства.

В статье рассматриваются особенности идеологии как социально-правового феномена. Дается определение понятия «правовая идеология», рассмотрены ее основные функции. Автор акцентирует важность идеологии и необходимость разработки теоретической и методологической базы устойчивого развития, исходя из ноосферной идеи, особенностей и тенденций социально-экономического развития Украины. Также необходимо разработать национальную стратегию государства и определить основные принципы перехода Украины к инновационной модели устойчивого развития.

Ключевые слова: Идеология, правовая идеология, функции идеологии, ноосферная идея, устойчивое развитие, государственное строительство.

Yarovoy T.S. Ideology of Ukrainian society in the process of nation-building.
The article discusses ideology as a social phenomenon. Author gives his definition of "legal ideology" and discusses its main functions. The importance of ideology is emphasized. The need to develop a theoretical and methodological framework for sustainable development

on the basis of the noosphere idea as well as trends of socio-economic development of Ukraine is stated. It is also necessary to develop a national strategy of the State and to define the basic principles of Ukraine's transition to an innovative model of sustainable development.

Keywords: ideology, legal ideology, the function of ideology, the idea of the noosphere, sustainable development, state-building.